

DARÜLMUALLİMİN'İN İLK NİZAMNAMESİ VE PROF. DR. YAHYA AKYÜZ

Recep ÖZKAN*

Geliş: 17.10.2017 / Kabul: 09.07.2018

Öz

Eğitim çalışmaları, milletlerin geleceğinin şekillenmesinde en önemli uygulamalardandır. Bu uygulamalarda geçmişte yapılan çalışmalar önemli ipuçları içermekte ve yeni çalışmalara rehber niteliği taşımaktadır. Eğitimle ilgili çalışmaların hatalarından ve başarılarından ders çıkarılması yeni uygulamalarda başarıyı da beraberinde getirecektir. Bu nedenle, eğitimle ilgili tarihi belgelerin eleştirel yaklaşımla ele alınarak incelenmesi önemlidir.

Tarihi belgeler yazıldığı dönemin önemli kaynakları olup, dönem hakkında bilgi vererek, geleceğe ışık tutma işlevi taşırlar. Özellikle eğitimle ilgili uygulamalarda, geçmişte yapılan çalışmalardan, olumlu ve olumsuz sonuçlarından yola çıkarak gelecekte yapılması planlanan uygulamaların planlanmasında yararlanılmaktadır. Bu çalışmada da, yaklaşık yüz yetmiş yıl öncesi yapılan bir uygulamanın değerlendirilmesi, bununla birlikte bu uygulamanın bugünün eğitim sorunlarına cevap verebilme özelliğinin tartışılması amaçlanmaktadır. Çalışma tarama niteliğinde olup, literatür taraması ve içerik analizi teknikleri kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Darülmualimin Nizamnamesi, Sıbyan mektebi, Rüştüye, Öğretmen yetiştirme, Ahmet Cevdet Paşa.

RETHINKING THE FIRST REGULATION OF DARULMUALLIMIN (TEACHERS' TRAINING SCHOOL)

Abstract

Studies on education are the most important practices shaping nations' futures. In these applications, the studies conducted in the past include

---

* Doç. Dr. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü. recepozkan33@hotmail.com, 05054976831.

important clues and give guidance to new studies. Learning lessons from the mistakes and successes of the studies done on education will also bring success for new applications. Therefore, it is vital to examine the historical documents related to education critically.

Historical documents are important resources of the period in which they were written and have the function to shed light on the future by giving information about that period. Especially in applications related to education, the negative and positive results of the studies conducted in the past are used in the planning of future applications. In this study, it is aimed to evaluate an application that was implemented almost 170 years ago and to discuss this application's characteristics to answer today's education problems. Survey method was employed in the study. Finally, literature review and content analysis techniques were used.

Keywords: Darülmüallimin Nizamnamesi (Regulation of Teachers' training school), Sıbyan mektebi (Primary school), Rüştiye (Middle school), Teacher training, Ahmet Cevdet Pasha.

Nizamnamenin bulunuşuyla ilgili Prof. Dr. Yahya Akyüz'den dinlediklerim

Darülmüallimin Nizamnamesinden ilk haberdar oluşum, Prof. Dr. Yahya Akyüz hocamdan 1997 yılında aldığım yüksek lisans dersinde, nizamname ile ilgili verdiği bir ödevle başlamıştı. Ödevle ilgili olarak yaptığım çalışmalarda, Nizamname ile ilgili kaynakçada belirtilen Prof. Dr. Yahya Akyüz'ün çalışmalarından başka çalışmaların olmadığını gördüm. Milli eğitim dergisinde yazdığı yazıyı satır satır okuyarak özetler çıkarmaya başladım. Çalışmanın sonunda, aşağıda da bahsettiğim gibi, Nizamnamenin oldukça ileri görüşlü bir anlayışla yazıldığını ve zamanına göre çok orijinal bir çalışma olduğunu kendi kendime söylemeye başladım. O dönem Niğde Üniversitesinde girdiğim derslerde; ilk öğretmen okulu Nizamnamesinin 1851 yılında hazırlandığını ve maalesef daha sonra Nizamnamenin kaybolduğunu, taki 1989 yılına kadar eğitim tarihçilerinin Nizamnameden haberdar olmadıklarını ve “benim hocam olan Yahya Akyüz hocam tarafından bulunmuştur” diye bahsettiğimde öğrencilerimin oldukça şaşırıklarını gördüm. Çalışmayı sunmak üzere Ankara Üniversitesi Eğitim

Bilimleri Fakültesindeki Yahya Akyüz hocamın odasında derse başladığında öğrencilerime, Nizamnameden ve özelliklerinden bahsettiğimi ve çok etkilendiklerini söylediğimde, hocam durumdan memnun olduğunu söyleyerek Nizamnamenin bulunuş hikâyesini anlattı. Yahya Akyüz hocam, nizamnameden hocalarının (hatırladığım kadarıyla Hamide Topçu'nun ismini vererek) Nizamnameden bahsettiklerini ama bulamadığını, bu duruma da üzüldüğünü belirtmiş ve uzun uğraşlar sonucu, birazda şansının yardımıyla bularak yayımladığını söylemişti. Neden bu kadar uzun bir süre böylesi önemli bir belgeden haberdar olunamadığını sorduğumda ise hocam; bu durumun arşivciliğimizle ve eğitim tarihine olan ilgisizliğimizle ilgili olabileceğini söyleyerek, bu tür belgelerin yeni nesillere aktarılmasının, zamanın şartlarına göre ne derece ileri görüşlü işler yapıldığının anlatılmasının öneminden bahsetmişti. Bu çalışma, o günlerden kalan anılar ve çalışmalardan da yararlanarak ortaya çıkan bir çalışmadır.

Giriş

Toplumsal gelişmede genelde okullar özelde ise öğretmenler önemli bir görev üstlenmektedirler. Okulun başarısı öğretmenin kalitesi dolayısıyla başarısıyla doğrudan ilişkilidir. Her iki durum ise toplumsal gelişmede en önemli etkidir. Toplumun gelişmesi ve refahın artması, okullarda verilen eğitim-öğretimin kalitesiyle ilgilidir. Bu da eğitimi verecek kişiler olarak öğretmenlerin niteliklerinin arttırılmasını gerektirmektedir. Öğretim niteliği ve öğretmen niteliği arasındaki ilişkinin toplumu önemli derecede etkilediği araştırmacılar tarafından kabul edilmiş bir gerçektir (Aras, Sözen, 2012: 1). Bir ülkenin eğitim ve insan gücünün kalitesi, öğretmenin niteliği ile bir arada düşünülmekte ve değerlendirilmektedir (Varış, 1978). Öğretmenin niteliği ise hizmet öncesi (üniversite) verilen eğitimle doğrudan ilişkilidir. Nitelikli öğretmen yetiştirmede; öğretmen yetiştiren kurumlara alınacak adaylarda aranacak kriterlerden, verilecek derslere, dersleri verecek öğretmenlerin niteliklerinden uygulanacak programlara kadar birçok faktör önemli olmaktadır. Okulun işleyişi, ders programlarının uygulanışı, devam-devamsızlık durumu, ders geçme kriterleri, mezuniyet durumu ve mezuniyet sonrası takipleri de öğretmen niteliklerinin arttırılmasında önemli olmaktadır. Burada bir başka önemli husus da, toplumun eğitim işine dolayısıyla öğretmene ve bilgiye verdiği değerdir.

Eğitim insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan bir olgu (Aslan, vd. 2012, Yücel, 2007, Töremen, 2011, Oktay, 1991) olup bir süreç içinde

(Aslan, vd. 2012, Karşlı,2003, Şahin, 2007) gerçekleşmektedir. Bu süreçte ise bir çok enstrüman, adeta bir orkestra gibi görev alır. Öğretmen de bu orkestranın şefi konumundadır. Bilginin belirli amaç ve hedeflere yönelik öğretilme zorunluluğu, okul ve öğretmen kavramlarının varlığını anlamlı ve sürekli kılmaktadır (Mustan, 2002: 115). Çünkü öğretmen sistemin dinamosu, bütün iyileştirme ve kalkınma hamlelerinin baş aktörüdür (Sönmez, 2003:281). Eğitim sisteminin amacına uygun öğrenciler yetiştirmesi, iyi yetişmiş ve mesleğinde söz sahibi öğretmenlere bağlıdır (Pehlivan, 2005: 17). Gelineen noktada, öğretmen yetiştirme, toplumsal yaşamın içerisinde bütünün bir parçası olarak kavranması gereken bir anlayış gerektirmektedir (Mustan, 2002: 116). Öğretmenlere kazandırılması gereken yeterlik ve özelliklere göre de öğretmen yetiştiren kurumların programlarının sürekli yenilenmesi ve güncellenmesi, çağın şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek durumda olması önemlidir. (Şişman, 2008: 198). Türkiye’de eğitim ve öğretim üzerine düşünen çevreler, bu alanla ilişkili birçok konuda farklı tutum ve algıya sahip olsalar da öğretmenin eğitim sistemi içindeki önemi hususunda fikir birliği içerisindeyler (Özoğlu, 2010: 4). Gelineen noktada, öğretmenliğin sadece bilgi aktarmayla sınırlı olmadığı, özel ihtisas mesleği olduğu ve özel beceriler gerektirdiği (Safran, vd. 2014) kabul edilen bir gerçektir.

Eğitim, bir uygulama olarak insanlığın var oluşu ile birlikte yaşanan bir süreçtir (Aslan, vd. 2012: 3) olup, yeryüzünde zihnin var olduğu andan itibaren var olan ve düşünen varlıkların yok olacağı ana kadar devam edecek bir uyum sürecidir (Yücel, 2007: 5). Bu durma paralel olarak; insanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkan öğrenme ve öğretme ihtiyacı her dönemde hissedilmiştir. Bu ihtiyacın karşılanması ilk dönemler, informal yollarla ehliyetsiz kişilerce gerçekleştirilirken zaman içerisinde, uzmanlaşma gereği zorunluluk haline gelmiştir. Fakat uzmanlaşmanın nasıl ve ne şekilde olacağı uzun süre belirlenmemiştir. Farklı toplumlarda farklı zamanlarda farklı uygulamalarla öğretmen yetiştirme işinin planlanması ve programlanması uygulamalarını görmek mümkündür. Türk toplumunda da farklı zamanlarda farklı uygulamalarla karşılaşmaktadır. Türk toplumunda öğretmen yetiştirme ve öğretmenlik mesleği 1848’den itibaren, yani Tanzimat Dönemi’nde ortaya çıkıp şekillenmeye başlamıştır (Akyüz, 2006: 18).

Darülmualimin açılması

Akyüz (1990: 3) öğretmenliğin bir meslek olarak kabul edilmesi ve dolayısıyla öğretmenlerin bir meslek okulundan yetiştirilmesi

fikri/düşüncesinin Tanzimat Dönemiyle başladığını belirtir. Oktay (2014: 235) da bu dönemi Osmanlının geleneksel devlet anlayışını terk etmeye başladığı dönem olarak nitelendirir. Türk eğitim tarihinde, ilk planlı ve programlı öğretmen yetiştirme işi 16 Mart 1848’de *Darülmuallimin* adında bir okulun açılmasıyla başlamıştır. Akyüz (1990) bu faaliyetin amacını o yıllarda yeni açılmakta olan Rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmektir diye belirtir. Milli eğitim tarihimizde, 1840’lı yıllarda herkesin öğretmenlik yapamayacağı, öğretmenliğin özel bir meslek olması gerektiği kanaati hakim olmuş ve öğretmenlik yapacak kimselerin özel olarak yetiştirilmesi amacı ile 1848 yılından itibaren öğretmen yetiştiren okullar kurulmuştur (Yılmaz, 2005: 7; Altın, 2009:18-36).

Açılan bu okula önce, Ağustos 1850’ye kadar bu görevi yapacak olan “Baş Hoca” unvanı ile Denizlili Yahya Efendi yönetici olarak atanmış, daha sonra okulun ikinci müdürü olarak, 14 Ağustos 1850’de bu kez Ahmet Cevdet Efendi (sonra Paşa unvanı ile anılmaktadır) okulun başına getirilmiştir. Okul müdürlüğüne getirilen Ahmet Cevdet Efendi, göreve gelir gelmez ilk iş olarak okulun bir düzen ve intizam içinde faaliyetlerini yürütmesi için çaba harcar. Fakat bu durum o kadar da kolay değildir. Çünkü okulun işleyişine yönelik bir düzenleme yoktur. Neyin nasıl yapılacağı, öğrenci alımından, mezuniyete kadar yapılacak işlemlerin nasıl düzenleneceği konusunda belirlenmiş, uygulanmış/uygulanan bir yönetmelik bulunmamaktadır. İşte tüm bu olumsuzluklar Ahmet Cevdet Efendiyi ilk iş olarak okulla ilgili bir nizamname hazırlamaya yöneltir. Bu yönelme Ahmet Cevdet Efendi’nin yeniliğe açık modern eğitim yanlısı biri olduğunun göstergesidir. Berkes, (2012’den aktaran: Oktay 2014: 235)de Ahmet Cevdet Paşa’nın medrese kökenli bir âlim olmasına rağmen modernleşme yanlısı olduğunu ve modernleşmenin belirli kurallar ve ölçüler dâhilinde gerçekleşmesi gerektiğine inandığını belirtir.

Nizamname ve Hikâyesi

Türk eğitim tarihinde çok önemli ve ilk olan böyle bir çalışmadan, maalesef Cumhuriyet Döneminde çok uzun bir süre haberdar olunamaz. Başka bir ifadeyle bu yönetmelikten eğitim tarihçilerinin 1989 yılına kadar haberi olmamıştır. 1995-1998 yılları arasında yüksek lisans dersi aldığım Prof. Dr. Yahya Akyüz, yüksek lisans derslerinde bu nizamnameye ulaşmak için çok çalıştığını, bazı hocalarının böyle bir nizamnameden bahsettiklerini fakat bulmada zorlandığını belirtmişti. Nihayetinde Nizamname, Temmuz 1989’da İstanbul Başbakanlık Devlet Arşivi’nde İrade Kataloğu’nda Meclis-

i Vâlâ, Hicri 1267 tarihli ve 6894 Sıra Numaralı olarak gösterilen “Darümuallimîn’de mevcut talebenin yirmiyeye indirilmesi hakkında” başlığı adı altında Akyüz tarafından bulunmuştur. Akyüz yüksek lisans derslerinde Nizamnamenin bulunamamasında, yukarıda belirtilen “Darümuallimîn’de mevcut talebenin yirmiyeye indirilmesi hakkında” şeklinde kaydedilmesinden kaynaklandığını ifade etmekteydi.

Akyüz (2006: 31) bu durumu; “Ahmet Cevdet Efendi Darümuallimîn için 1 Mayıs 1851 tarihli olarak bir *Nizamname* kaleme almış, ilgili Meclislerden geçerek sonunda Padişah Abdülmecit’in (1839-1861) bir İradesi ile uygulamaya konmuştur. Bu belgeleri Ankara Üniversitesi Eğitim (Bilimleri) Fakültesi’ne Dr. Asistan (Araş. Gör.) olarak girdiğimiz 1968’den başlayarak 21 yıl süren bir araştırmadan sonra Temmuz 1989’da İstanbul’da Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulup Mart 1990’da Millî Eğitim Bakanlığı’nın *Millî Eğitim* dergisinde geniş açıklama ve yorumlarla öğretmen ve eğitimcilerimizin bilgisine sunma mutluluğuna eriştik” ifadeleriyle özetlemektedir.

Akyüz, Türkiye’de öğretmen yetiştirilmesinin tarihine ilişkin çeşitli zamanlarda önemli eserler veren ve makaleler yazan; “Osman Ergin, Muallim Cevdet, Satı, Mahmut Cevat, Nafi Atuf Kansu, Ord. Prof. Ebûl Ulâ Mardin, Dr. Adnan Adıvar, İbrahim Alâettin Gövsa, Aziz Berker, Nevzat Ayas, Faik Reşit Unat, Hıfzırrahman Raşit Öymen” gibi değerli araştırmacıların Darümuallimîn’in ilk Nizamnamesi’nden genel olarak söz etmekle yetindiklerinden bahseder. Akyüz (2006) Darümuallimîn’in Nizamnamesi’nden ilk kez; *Osmanlı Tarihi* başlıklı eserinde (1954, C.6, s.175) Ord. Prof. Enver Ziya Karal’ın bahsettiğini, fakat Karal’ın Nizamnameyi nerede gördüğünü belirtmediğini söyler.

Nizamnamenin Hazırlanması

Öğretmen yetiştirme, çok boyutlu ve kapsamlı bir konudur. Öğretmen adaylarının seçimi, hizmet öncesi eğitimi, uygulama (staj) dönemi ve bu dönemdeki izleme-değerlendirme çalışmaları, hizmet içi eğitim gibi konular, tümüyle öğretmen yetiştirme kavramı içine girer. Bir eğitim sisteminin en önemli ögesi öğretmendir. Çünkü iyi ve nitelikli bir eğitimi nitelikli öğretmenler yapar. Bundan dolayı, bir okul, ancak, içindeki öğretmenler kadar iyidir denilebilir (Kavcar, 2002). Bu ve benzeri düşünceler, Ahmet Cevdet Efendi’yi müdür olarak atandığı Darümuallimîn’in mezunlarının toplum için ne derece önemli vazifeler üstleneceklerini bildiği için böyle bir çalışmaya yöneltmiş olmalıdır. Ahmet Cevdet Efendi, hazırladığı

Nizamname'ye, ona gerekçe ve açıklama niteliği taşıyan bir de yazı ekleyerek Padişah Abdülmecit'e sunmuş ve uygun bulunarak Nizamname yürürlüğe girmiştir.

Ahmet Cevdet Efendi, hazırladığı Nizamname'ye bir gerekçe ve açıklama niteliği taşıyan yazı kaleme almıştır. Gerekçeyi ve Nizamnameyi aynı tarihle (Selh-i C 67) Meclis-i Maarif-i Umumiye'ye sunmuştur. F.R. Unat'ın *Hicri Tarihleri Miladi Tarihlere Çevirme Kılavuzu*'ndan bunun 1 Mayıs 1851'e rastladığı bulunmaktadır (Akyüz, 2006: 6-8).

Nizamnamenin Gerekçesi

Akyüz, (1990) Ahmet Cevdet Efendi'nin hazırladığı nizamnameye 10 maddelik bir gerekçe hazırladığını belirterek bu gerekçeleri şu şekilde sıralar:

Madde 1: Ahmet Cevdet Efendi burada, 1839'dan beri açıla gelmekte olan Sıbyan mekteplerinden, yani dönemin çok basit ilkokullarından, düzeyi az daha yüksek Rüşdiye mekteplerinin başarılı olabilmelerinde, buralara öğretmen yetiştiren Darümuallimîn'in çok önemli bir yeri olduğunu, âdeta onların ruhunu teşkil ettiğini, bu nedenle ıslahının okul politikasında en önce ele alınması gereken bir husus olduğunu ve Meclis-i Maarif-i Umumiye'de böyle bir ıslahın görüşülüp benimsendiğini belirtir.

Madde 2: Darümuallimîn talebelerinin Araça, Farca ve matematikle ilgili konularda ders verme ve öğretim yapma gücüne erişmelerini gerekli görmekte ve bunun için çok çalışmak gerektiğini belirtmekte.

Maddeler 3 ve 4: Darümuallimîn öğrencilerinin medrese alışkanlıklarını sürdürerek her yıl taşraya "cer"re çıkmakla öğretimden her yıl uzun süre ayrı kaldıklarını, öğrendiklerini unuttuklarını, ayrıca bu işin dilencilik olduğunu ve bu durumunda, öğretmenlik için gerekli olan haysiyet ve ağırbaşlılığı zedelediğini bu durumdan öğrencilerin kurtarılması gerektiğini belirtir.

Madde 5: okulun öğrenci sayısının otuzdan yirmiye indirilmesinin gerekliliğini açıklar ve bu durumu; birinci olarak ihtiyaç kadar öğrenci alınması, ikinci olarak da azaltılan öğrenci maaşlarının kalan öğrencilerin maaşlarına eklenerek maaşların yükseltilebileceği şeklinde belirtir.

Madde 6: Öğrenci maaşlarının yükseltilmesi ile ilgilidir. Maaşların yükseltilmesinin "cer"re çıkmayı engelleyeceğini belirtir.

Madde 7: Maaşların artırılmasıyla öğrencilerin kendilerini tamamen çalışmaya vereceklerini belirtir.

Madde 8: Bazı zeki öğrencilerin okulu zamanından önce bitirebileceğini ve hocalığa atanabileceğini, atanıncaya kadar da genel eğitim hizmetlerinde kullanılabileceğini belirtir.

Madde 9: Maaş yükseltilmesinin bir tehlikeye yol açacağını, layık olmayanların da fazla maaşı görünce bu okullara girmek için farklı yollar arayabileceğini, çünkü tüm felaketlerin kuralları bozucu kayırma ve iltimaslardan kaynaklandığını belirtir.

Madde 10: 9. Maddede belirtilen olumsuzluğu önlemek için bir Nizamname hazırlandığını belirtir.

Nizamnamenin Maddeleri

Akyüz (1990)'da bu gerekçelerle birlikte hazırlanan Nizamname'nin 5 bölümden oluştuğunu ve Allahın ismi "HU" ile başladığını söyler. Akyüz (2006) da Nizamname'nin bölümlerini ve her bir bölümde yer alan bend'leri şu şekilde belirtir:

1. Bölüm: Talebenin kemiyet ve keyfiyeti (2 bend)
2. Bölüm: Talebe ve mülâzım yazma usulü (4 bend)
3. Bölüm: Talebe ve mülâzımların müddeti tahsilleri ve sureti iştigalleri (4 bend)
4. Bölüm: Darülmualimin talebesi hakkında icra olunacak muameleler (3 bend)
5. Bölüm: Müntehabların ahvali (3bend)

Bölüm 1'de yer alan iki bend de alınacak *öğrenci sayıları ve özellikleri* ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Birinci bend: Darülmualimîn'in asıl ve maaşlı yani *muvazzaf* öğrencilerinin yirmi kişi olacağı, ayrıca, *mülâzım* (yedek) sıfatıyla da kayıt yapılacağı, fakat bunların *muvazzaf* (asıl) öğrenci sayılmayacağı belirtilir.

İkinci bend: Darülmualimîn öğrencilerinin Arapça bir cümleyi veya metni çözüp manasını anlayabilecek ve bunu Türkçe olarak güzel bir anlatımla sunabilecek güce sahip, Farsça ve Riyaziyat (Matematik bilimleri) öğrenimine yetenekli olmaları, kötü hal ve hareketlerinin bulunmaması şarttır denilir.

Bölüm 2'de yer alan '*Talebe ve Mülâzım Yazmanın Usûlü*' başlığı altında öğrenci ve mülâzım yazmanın yöntemi ile ilgili bilgiler dört bend halinde düzenlenmiştir. Bunlar şöyle özetlenebilir (Akyüz, 2006):

Birinci bend: Darülmualimîn'e bir öğrenci alınması gerekince, baş (yani ilk) yedek kim ise o alınacaktır. Eğer yedek yoksa bir sınav açılacak ve belirtilen uygun şartları taşıyan öğrenciliğe alınacaktır. Gerekli niteliklere sahip birkaç

kişi olursa, sınavda en başarılı olan öğrenciliğe alınacak, ötekiler, derecelerine göre myedek yazılacaklardır.

İkinci bend: Yazılacak yedeklerin uygun nitelikleri taşıdıklarını gösteren birer adet yedeklik kâğıdı hazırlanıp Darümuallimîn hocaları tarafından mühürlenecek ve kâğıdın altına, kayıt ve kabul edildikleri ve kaçınıcı yedek oldukları (yani hangi sırada yer aldıkları) yazılacak ve bu kâğıt Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından mühürlenecektir.

Üçüncü bend: Öğrencilerin yazılması ve yedeklerin birbirlerine tercih olunmasının Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin görüşüyle olacak ise de, bu iki hususu Darümuallimîn hocalarından üçünün birden onaylamasının şart olduğu, bu hocaların, bu hususlarda, kimseyi kayırma ve arka çıkma gibi şeylere izin vermeyeceklerine dair yemin edeceklerdir.

Dördüncü bend: Darümuallimîn öğrencileri, belli sürede gerekli bilgileri öğrenince, gerek İstanbul'da, gerek taşrada ne zaman ve ne tarafa olursa olsun, Rüşdiye mektebi hocalığı ile görevlendirildiklerinde, bunu istememezlik etmeyeceklerini belirten kendilerinden birer senet alınacak ve Meclis-i Maarif-i Umumiye'de saklanacaktır.

Bölüm 3'de ise '*Talebe ve Mülâzımların Müddet-i Tahsilleri ve Sûret-i İştigalleri*' başlığı altında öğrencilerin ve yedeklerin öğrenim süreleri ve çalışma biçimleri dört bend halinde aşağıda açıklanan şekilde düzenlenmiştir:

Birinci bend: Darümuallimîn öğrencilerinin öğrenim süreleri üç yıldır. Ancak, 1267 (Hicri) senesinde, eski öğrencilerin okulda geçirmiş oldukları süre bir yıl karşılığı sayılacak, 1267'den sonra onların öğrenim süreleri iki yıl olacaktır. (Bu birinci bend'de, Darümuallimîn'in 3 yıl süreli olduğu, Nizamnamenin yapıldığı tarihten eski olan ve o sırada okulda bulunan eski öğrencilerin, o ana kadar okudukları sürenin 1 yıl olarak değerlendirileceği belirtiliyor.)

İkinci bend: Darümuallimîn öğrencileri yaklaşık yılın on ayında, haftada beş gün devam ederek, gerekli bilimleri öğrenmeye mecburdurlar.

Üçüncü bend: Yedekler, yedeklikleri sırasında geçen zamanları öğrenim süresi olan üç yıldan düşürülmeyeceğinden, yedeklikleri sırasında devama mecbur değildirlir.

Dördüncü bend: Ders programlarını içermektedir. Programda; ders verme ve öğretim yöntemleri (o güne kadar böyle bir der yoktur), farsça, matematik

bilimlerinden de aritmetik ve gerektiği kadar geometri, alan ölçümü, astronomi, coğrafya dersleri yer almaktadır.

Akyüz (2006) bu durumu, bu program çok ilginç ve önemlidir. Burada asıl dikkati çeken ve önem taşıyan husus, Usûl-i İfade ve Tâlim, yani, ders verme ve öğretim yöntemi diye bugünkü dile çevirebileceğimiz bir dersin de bulunması ve bunun ilk ders olarak görünmesidir. Oysa, Darülmualimîn'de böyle bir meslek dersinin ilk yıllarda bulunmadığı, uzun yıllar sonra düşünülüp programa girdiği sanılıyordu...) diye açıklamaktadır.

Bölüm 4'de '*Darülmualimîn Talebesi Hakkında İcra Olunacak Muamele*' başlığı altında öğrencilerle ilgili yapılacak işlemler (öğrencilerin devamları, sınavlar, maaş kesilmesi ve okuldan çıkarılma, diplomalar... gibi konular) üç bend halinde düzenlenmiştir:

Birinci bend: Öğrencilerden haklı mazereti olmadan devam etmeyen olursa maaşı kesilip okuldan çıkarılacak, yerine bir başkası alınacaktır.

İkinci bend: Öğrenciler, öğrenim süreleri bitince sınavdan geçirilip, Rüşdiye mektebi hocalığını hak edenlere, Rüşdiye mektebi hocalığına seçildiklerini gösteren, hocaların mühürleri ve Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin büyük mührü ile mühürlenmiş birer şهادetname (diploma) verilecektir ve seçilen kaçınıcı kişi oldukları da şهادetnamelerinin altında belirtilecektir. Rüşdiye mektebi hocalığını hak etmeyenler maaşları kesilip okuldan çıkarılacaklar ve yerlerine başkaları alınacaktır. Öğrenciler bu sınava girmek zorunda olduklarından, sınava girmekten kaçınanlar olursa onlar da bu şekilde çıkarılacaklardır. Çıkarılanların muidlik gibi bir hizmette çalıştırılmaları mümkün olacaktır.

Üçüncü bend: Darülmualimîn'de yılda bir kere ve gerekirse birkaç kere sınav açılacak ve Rüşdiye mektebi hocalığını hak edenler olursa, belirtildiği şekilde, kendilerine şهادetnameleri verilecektir. Başarı gösteremeyenlerin yine Darülmualimîn'e devamları teşvik edilecektir. Ancak, öğrenciler bu sınava girmek zorunda değildir ve yalnızca isteyenler girecektir. Akyüz (2006) Ahmet Cevdet Efendi, Nizamname'nin bu bendinde çok ilginç bir hüküm getirmektedir. Burada öngörülen sınav, öğrencilerin üç yıl sonunda normal olarak girmeleri zorunlu olan okulu bitirme sınavı değildir. Burada, öğrenim süreleri bitmeden, isteyen öğrencilerin, her yıl bir kere ya da daha fazla açılacak ve bitirme sınavı niteliği taşıyacak sınavlara girebilmeleri ve süresinden önce okulu bitirip diploma alabilmeleri düzenlenmiştir. Böylece zeki ve çalışkan öğrencilere okulu daha kısa sürede bitirme yolu açılmaktadır demektedir.

Bölüm 5’de ise ‘*Müntehabların Ahvali*’ başlığı altında Darülmualimîn’i bitirip diploma alanların Rüşdiye hocalığına veya bir eğitim hizmetine atanmaları ile ilgili vs. düzenlemeler üç bend olarak yer almaktadır:

Birinci bend: Diploma alıp seçilmiş olanlar okulların hizmetinde alışkanlık ve maharet kazanmaları için önce ‘muidlik’ (yardımcı) ile görevlendirilecekler ve eğer boş bir muidlik bulunmazsa, bilgilerini pekiştirip artırmaları için yine Darülmualimîn’e devam edeceklerdir.

İkinci bend: Bir Rüşdiye mektebi hocalığı boşaldığı ya da yeni bir Rüşdiye mektebi yapıldığı zaman en önde seçilen (baş müntehab) bu göreve atanacaktır. Fakat o, kendi isteği ile, hakkını daha aşağı sıradakilerden istekli birine terk ederse, yine en ön sırada kalacak, fakat Darülmualimîn maaşı kesilip yerine diğeri görevlendirilecektir.

Üçüncü bend: Ortaya çıkacak bir Rüşdiye mektebi hocalığı en önde seçilen mezun (baş müntehab)’un hakkıdır ve öteki mezunlardan isteklisi bulunmazsa o bu görevi kabul etmek zorundadır. Gerek İstanbul’da, gerek taşrada bir Rüşdiye mektebi hocalığı ortaya çıkar ve daha aşağı sıradaki mezunlardan istekli bulunmazsa, en öndeki mezun bu hocalığı kabul etmek zorundadır. Eğer o, bu görevi istemezse, elinden şahadetnamesi alınacak ve bir daha okullarda, belki de eğitimle ilgili bir hizmette kullanılmamak üzere çıkarılacak ve hakkında kesin işlem yapılacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Nizamname; günün şartlarına ve ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düşünülmüş ve gerekçeleriyle birlikte kaleme alınmıştır. Ayrıca bu günkü uygulamalara benzer bir şekilde gerekçeleriyle birlikte madde madde açıklayıcı ifadelerle yazılması da ileri görüşlülüğü ve devlet adamlığı anlayışını ortaya koymaktadır.

Burada önemli olan husus; hazırlanan nizamnamenin günün şartları dikkate alınarak hazırlanmasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi dönemin ilkokul ve ortaokullarına öğretmen yetiştirmek amaçtır. Bu amacın öğretmen ihtiyacının, alandan yetişerek gelecek öğretmenlerle karşılanması önemli bir adımdır. Bugün ise bu önemli okullara her kademededen ve her alandan gelen kişiler bazı basit uygulamalarla öğretmen olarak atanmaktadırlar. Ahmet Cevdet Efendi’nin alt kademedeki bu okullara üniversiteden yetişecek kaliteli öğretmenlerle eğitim verilmesi düşüncesi, daha sonraki Satı Bey ve Emrullah Efendi arasında yapılan tartışmadaki, sonradan görüşler ileri süren Ziya Gökalp’in görüşleri de destek vermektedir.

Nizamnamede öne çıkan, bu güne cevap verebilecek yenilikler içeren maddeler yer almaktadır. Nizamnamenin gerekçelerinde bahsedilen; Arapça, Farça ve matematikle ilgili derslere yer verilmesi önemli olurken, daha da önemli olan, o dönemde okulda okuyan öğrencilerin, yılın bazı ayları “cerre” denilen bir uygulama için okuldan ayrılarak, halkı bilgilendirme amaçlı Anadolu’ya gitmeleri ve halktan topladıkları yardımlarla okula dönmeleridir. Bu durum Ahmet Cevdet Efendi tarafından, *öğretmenliğin onur mesleği olduğu*, bu uygulamanın öğrencileri incittiği, dilenci durumuna düşürdüğü gerekçesiyle kaldırılması ve öğrenci maaşlarının arttırılması önemli bir uygulamadır. Bu gün de benzer durumla karşılaşmaktadır. Ücretlerin yetersizliği, öğretmenlerin ek iş (özel ders verme, başka bir ikinci işte çalışma) yapmalarını zorunlu kıllarken, bir başka hususta emekliliği geldiği halde ücret kaygısıyla uzun süre emekli olmamaları durumu ortaya çıkmaktadır.

Nizamname’nin İkinci bendinde yer alan; okula alınacak öğrencilerin “kötü hal ve hareketlerinin bulunmaması şarttır” ifadeleri çok ama çok önemli bir uygulamadır. Bu gün öğretmen alımında, eğitim fakültelerine yeterli puanı alan her kesin geldiği görülmektedir. Bunlar içerisinde; hırsızın, dolandırıcının, teröristin hatta şizofren hastalarının olduğu zaman içinde görülmektedir. Üçüncü bende “öğrencilerin yazılması ve yedeklerin birbirlerine tercih olunmasının Meclis-i Maarif-i Umumiye’nin görüşüyle olacak ise de, bu iki hususu Darülmüallimîn hocalarından üçünün birden onaylamasının şart olduğu, bu hocaların, bu hususlarda, kimseyi kayırma ve arka çıkma gibi şeylere izin vermeyeceklerine dair yemin ettirilmesi” de başka bir önemli uygulamadır.

Nizamnamede çok önemli bir uygulamada; “Darülmüallimîn öğrencileri, belli sürede gerekli bilgileri öğrenince, gerek İstanbul’da, gerek taşrada ne zaman ve ne tarafa olursa olsun, Rüşdiye mektebi hocalığı ile görevlendirildiklerinde, bunu istememezlik etmeyeceklerini belirten kendilerinden birer senet alınması ve Meclis-i Maarif-i Umumiye’de saklanacak olmasıdır.

Ayrıca ihtiyaca göre okula öğrenci alımı da önemli bir yenilik olarak gözükmektedir. Günümüzde ihtiyaçtan ziyade, üniversiteye girmeye çalışan kişi sayısına göre kontenjanların belirlenmesi, hatta formasyon uygulamalarında ekonomik düşüncelerle 100-150 kişilik sınıflar oluşturularak (formasyonlarda formasyonsuzlukların yaşanması) taleplerin karşılanması öne çıkarılmaktadır. Bu durum ise mezuniyet sonrası diplomalı işsizleri arttırmakta, daha da vahim olanı talebin fazla olması nedeniyle

eleme sınavları getirilmektedir. Kaldı ki bu sınavlar, lisansta öğrenilen bilgilerin tamamen ezberlenerek yapılabileceği sınavlar olmasıdır.

Başka bir yenilik de; öğrencilere ödenen maaşların arttırılmasıdır. Cevdet Efendi maaşların arttırılmasıyla “cerre” çıkmanın önüne geçilebileceğini belirtir. Burada maaşların arttırılmasının, ekonomik kaygıyla bu okullara talebin artması bu nedenle de okula girebilmek için torpil vb. uygulamalara gidilmesinin önüne geçilmesi için de tedbirler konulması çok ileri görüşlü bir düşünceyi ortaya çıkarmaktadır.

Bir başka önemli uygulama ise okula iki sınavla öğrenci alınması. Sınavın birinin yazılı diğerinin ise sözlü niteliği taşıması ve sözlü sınavda görev yapacak jüri üyelerine yemin ettirilmesi. Sözlü sınavda öğrencilerin fiziksel durumlarından psikolojik durumlarına kadar birçok konuda elemeye tabi tutuldukları ise diğer bir önemli husustur. Bunların yanında okula girmeye hak kazanan öğrencilerden bir senet alınması da, ataması yapılmamış duruma gelen öğrencilerin geçersiz mazeretlerle beğenmedikleri yerlere atanmaları durumunda gitmemelerinin önüne geçmek açısından ileri görüşlülüğü ortaya koymaktadır.

Mezuniyetle ilgili uygulamalarda önemli yenilikler arasındadır. Bunlardan birisi; bitirme sınavıdır. Son sınıfta olma zorunluluğu olmadan yılda bir kaç kez açılacak sınava isteyenlerin girebilmesidir. Bu durum öğrencilerde bireysel yetenek ve hızlarına göre ilerleme imkânı sunmayı dolayısıyla modern eğitimin önemli ilkelerinden olan, bireysel hız ilkesinin uygulandığını göstermektedir. İkincisi ise, bitirenlerin bitirme başarılarına göre atanmak için sıralamaya konulmasıdır. Okulu bitiren öğrencilerden, ataması yapılmayanların okul biter bitmez okuldan ayrılmamaları, atama zamanına kadar okulda kalarak, öğretmenleri ile derslere girmeleri, yeni gelişmeleri öğrenmeleri ve bildiklerini unutmamaları da öğretmen yetiştirme günümüzde dahi uygulanamayan önemli bir yönünü ortaya çıkarmaktadır. Bugün gelinen noktada, öğretmenliğin, Mevlana dergahı gibi bir çok alandan kişilerin çok kısa süreli formasyon eğitimleriyle yapılabilecek bir iş haline geldiği görülmektedir.

Beşinci bölümün son bendinde; “Ortaya çıkacak bir Rüşdiye mektebi hocalığı en önde seçilen mezunun hakkıdır ve öteki mezunlardan isteklisi bulunmazsa o bu görevi kabul etmek zorundadır. Gerek İstanbul’da, gerek taşrada bir Rüşdiye mektebi hocalığı ortaya çıkar ve daha aşağı sıradaki mezunlardan istekli bulunmazsa, en öndeki mezun bu hocalığı kabul etmek zorundadır. Eğer o, bu görevi istemezse, şهادetnamesi elinden alınacak ve bir daha okullarda, belki de eğitimle ilgili bir hizmette kullanılmamak üzere

çıkartılacak ve hakkında kesin işlem yapılacaktır” uygulaması, öğrencilerin öğretmen yetiştirecek okulları tercih ederken bir kez daha düşünerek hareket etmesini sağlamasına yönelik bir uygulama olmasıdır. Dolayısıyla bu uygulama; bir fakülte bitirelim de sonra bakarız, başka işlere geçebiliriz anlayışını ortadan kaldırarak, bu işi sevenlerin, isteyenlerin tercih etme durumunu zorunlu kılmaktadır.

Yaklaşık yüz yetmiş yıl öncesinde uygulamaya konulan çalışma, bugünün şartlarına cevap verebilme özelliği de taşımaktadır. Bu durum da, eğitime ilgili uygulamaların-hazırlıkların uzun vadeli olması gereğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Çünkü pekiyi olmasa da uzun süre uygulanan sistemler sık değişen en iyi sistemlerden daha etkili sonuçlar verebilmektedir.

Program geliştirme çalışmalarının önemli boyutlarından biri olan tarihi temellerin önemli işlevi; geçmişte yapılan çalışmaları değerlendirerek, hatalarından ders alma, başarılarının nasıl elde edildiğinden hareketle daha ileri çalışmalar planlayabilmedir. Bu nizamnamenin de böyle bir açıdan ele alınması önemlidir.

Kaynakça

- AKYÜZ, Yahya, Çağdaş Anlamda Türkiye’de “öğretmenin saygınlığı” kavramının doğuşuna eleştirel bir bakış. *Eğitime Bakış Dergisi*, Çetin Ofset. 2006.
- AKYÜZ, Yahya, Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin 160. yılında Darülmüallimîn’in ilk yıllarına toplu ve yeni bir bakış. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 20, 17-58. DOI: 10.1501/OTAM_0000000532. 2006
- AKYÜZ, Yahya, Darülmüallimîn’in İlk Nizamnamesi (1851), Önemi ve Ahmet Cevdet Paşa, *Milli Eğitim Dergisi*, 95, MEB Yay. 1990.
- ALTIN, Hamza, II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Devirlerinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.
- ARAS, Selda-Sözen, Sinem, Türkiye, Finlandiya ve Güney Kore’de öğretmen yetiştirme programlarının incelenmesi. Bildirinin sunulduğu X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, Niğde, Türkiye. Tam metin
http://kongre.nigde.edu.tr/xufbmek/dosyalar/tam_metin/pdf/2527-31_05_2012_11_40_01.pdf adresinden temin edilebilir.

- ASLAN, Kadir-Aslan, Neşe ve Cansever, Belgin Aslan, Eğitim Bilimine Giriş, Ankara: Pegem Yayınları. 2012
- BERKES, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. (18. Baskı), İstanbul: YKY Yayınları. 2012.
- TÖREMEN, Fatih (Ed.),*Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık. 2011.
- ERDEN, Münire, Öğretmenlik Mesleğine Giriş. İstanbul: Alkım Yayınları. 1998.
- KARSLI, Mehmet Durdu, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ankara: Öğreti Yayınları. 2003.
- KAVCAR, Cahit, Cumhuriyet Döneminde dal öğretmeni yetiştirme. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 35(1-2). 2002.
- MUSTAN, Türkan, Dünyada ve Türkiye’de öğretmen yetiştirmede yeni yaklaşımlar, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 29, 115-127. 2002.
- OKLAY, Erdem, Ahmet Cevdet Paşa’nın Türk eğitim tarihi açısından önemi üzerine bir inceleme. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXIX / 1, 233-251. 2014.
- OKTAY, Ayla, Öğretmenlik mesleği ve öğretmenin nitelikleri. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 187-193. 1991.
- ÖZOĞLU, Murat, Türkiye’de öğretmen yetiştirme sisteminin sorunları, Seta Analiz SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı | www.setav.org | Şubat 2010 40ss
- PEHLİVAN, Kevser Baykara, Öğretmen adaylarının iletişim becerisi algıları üzerine bir çalışma. *İlköğretim Online*, 4(2),17-23. 2005.
- SAFRAN, Mustafa-Kan, Adnan-Mutlu Tahsin Üstündağ-Togay Seçkin Birbudak-Osman Yıldırım,2013 KPSS sonuçlarının öğretmen adaylarının mezun oldukları alanlara göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim*, 39(171), 13-25. 2014.
- SÖNMEZ, Selami, Türkiye’de öğretmen yetiştirmenin kısa tarihçesi ve yeniden yapılanma. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi Eğitim Bilimleri Özel Sayısı*, 7, 280-290. 2003.
- ŞAHİN, Ali Ekber, Eğitimle ilgili temel kavramlar, Veysel sönmez (Ed.), *Eğitim Bilimine Giriş* içinde, Ankara: Anı Yayıncılık. 2007.
- ŞİŞMAN, Mehmet, *Eğitim Bilimine Giriş*. (4. baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık. 2008.
- VARIŞ, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme Teori ve Teknikleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları. 1978.
- YÜCEL, Cemil, Eğitimle İlgili Temel Kavramlar. (Ed.) Cevat Celep, Eğitim Bilimleri içinde, Ankara: Anı Yayınları. 2007.